

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN ÜNİVERSİTELERE ETKİSİ

ve

BİR PRAKSİS ÇABASI OLARAK “NeDeN?”

Yrd. Doç. Dr. Özlem Oğuzhan

Sakarya Üniversitesi

İletişim Fakültesi

Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü

Sakarya

ÖZET

Neoliberal politikalar yalnızca ekonomide postfordist üretim ilişkilerine geçişle değil, aynı zamanda bilginin üretim, dolaşım ve tüketim biçiminin dönüşümüyle yakın ilişkilidir. Bu dönüşüm üniversitelerin kurumsal yapılarını da etkiler. Tıpkı bilgi gibi, üniversiteler de sermayenin dolaşım güdüsüne araç kılınmıştır. Böylelikle öğretim üyeleri “kolaylaştırıcılara”, öğrenciler ise “tüketicilere” ve “potansiyel işçi”lere dönüşmüştür. Oysa özerklik üniversiteler için elzem bir durumdur ve eğitimde praksisle tanımlanabilir bir sürecin sonucunda ortaya çıkabilir. Bu çalışma İletişim Fakültesi öğrencileri tarafından Medyada Etik Sorunlar dersi kapsamında yürütülen “NeDeN?” uygulamasını praksise ilişkin bir imkân olarak tartışmaktadır.

Anahtar kelimeler: Neoliberal politikalar, eğitim, üniversite, praksis, NeDeN?

The Influence of Neoliberal Policies on Universities: Analysis Praxis of "NeDeN?"

ABSTRACT

Neoliberal policies are not only in close relationship with the transmission to the postfordist production relations but also the transformation of the mode of production, circulation and consumption of knowledge. This also effects the intitutional structure of the universities. Just like knowledge, universities have become mediators for the turnover time of the capital. Thus professors work like “facilitators” and the students become “consumers” and “potential workers”. Yet autonomy is significant for the universities and autonomy can emerge as a result of a process defined with praxis. This study discusses the practice of “WHY?” which is carried out by the students of the course, Ethical Problems of The Media as an opportunity for praxis.

Keywords: Neoliberal policies, education, university, praxis, WHY?

*“Okulda insan imal edilir.
Bu insan yapma sürecine eğitim denir”.*
E.A. Rauter

Giriş

Bilgi her şeyden çok ideolojik bir olgudur ve içinde ortaya çıktığı toplumsal koşullara hâkim olan üretim biçimi ve ilişkilerinden ayrı kavranamaz. Bilginin üretim, dolaşım ve kullanım niyetlerinin izini sürmek aynı zamanda egemen ideolojiyi işleten ve yeniden üreten kurumların işlevlerini açığa çıkarmanın ve anlamının yollarından biridir. Sözü edilen yola talip olan bu çalışma, dünya çapında hızla yayılan ve yoğunlaşan neoliberal politikalar çerçevesinde giderek sektörleşen, piyasada yüksek paya sahip olan, insanı kaynak ve sermaye olarak yeniden üretmeyi hedef tutan üniversitelerin bilgi üretim sürecindeki durumunu ve işlevlerini sorunsallaştıracaktır. Böylelikle bilginin üretim, dolaşım ve tüketim sürecinde ekonomizmin yarattığı sosyal, kültürel ve özellikle de pedagojik sorunları tartışmak amaçlanmaktadır.

Kapitalizmin on dokuzuncu yüzyıldaki krizler ve savaşlarla örülü hareketliliği, yirminci yüzyılın ilk yarısında keynesçiliğin ve fordizmin rutinleşme formülleriyle evcilleştirilmiştir. Ancak bu rutin ve evcil durum kapitalist sistemin özüne uygun değildir. Yüzyılın özellikle ikinci yarısında aşırı üretim, sistemin önüne devasa bir sorun olarak dikilir. Bu krizi aşmanın yolu üretim ve tüketim organizasyonlarında teknoloji ve bilgi temelli dönüşümler gerçekleştirmektir hem de toplumsalda neden olacağı hasara rağmen. Kuşkusuz bu değişimdeki temel motivasyon sermayenin devir zamanını hızlandırmaktır. Kâr ancak sermayenin devir zamanının bir öncesine göre daha hızlı gerçekleştirilmesiyle elde edilir (Marx, 1976, s. 175).

Üretimin kat ettiği dönüşüm sürecine paralel olarak işgücünün tanımı da dönüşür. Fordist üretimde akış halindeki bant önünde, yerinden hareket etmeden üretim süreçlerine dâhil olan yüksek ücretli işçi, postfordist dönemde görece güvenli konumundan edilmiş, işgücünün esneklik politikalarına göre kendisine biçilen konumlanışa biat etmiştir. Fordizmin kitleselliğinin üretim ve tüketim kalıplarında, işgücünde ve yeni sektörlerin açılmasında engel teşkil etmesi nedeniyle özellikle yüzyılın ikinci yarısında neoliberal politikalarla birlikte “esneklik mottosu” ekonomik ve dolayısıyla sosyal süreçlerin anahtarına dönüşmüştür. Kitlesele üretimdeki makineleşme sorunu esnek üretime uygulanan yeni teknolojilerle

robotlaşmayı gündeme taşımış ve makineleşme sorunu bir üst merhaleye atlamıştır. Esnekliğin yanı sıra akışkanlık (devir zamanının hızlanması) ihtiyacı, sermayenin önünde başta yer/coğrafya olmak üzere her türlü engelin daha hızlı ortadan kaldırılması gerekliliğini doğurur. Bu da kuşkusuz iletişim ve enformasyon teknolojilerindeki gelişmeyi gerektirmektedir. Bu teknolojilere bağlı olarak stoklama maliyetlerini rahatlatan ve aşırı üretim sorununa deva olan “tam zamanında”lığa (*just in time*) dair uygulamalar üretim ve tüketim süreçlerini neredeyse iç içe geçirir. Tüketim süreçlerinde esneklik benzer bir tutumla modanın gelip geçiciliğini hızlandırır. “İstikrarlı estetiğin” yerini alan bu hız günümüze gelen süreçte her türlü kültürel pratiğin metalaşmasına neden olur (Harvey, 1999, s.170-180). Bu durum döngüsel bir bakışla yine emek süreçlerini etkilemektedir. Fordizmle ve keynesyen politikalarla beslenen rutin emek piyasasının yerini esnekliğe dayanan; işgücünün tam zamanlılıktan çoğu kez yarı zamanlılığa ya da işsizliğe dönüştüğü, daha önce devletin sağladığı güvencelerin geri çekilerek işçiden hızlı vazgeçilebilirliğin esas olduğu, işçinin yeteneklerini sürekli farklılaştırma ve geliştirme sorumluluğunu yüklediği bir profil alır. “Aslında, postfordizm bir merkezden hareketle hiyerarşik örgütlenmenin yerine merkezsiz kendi kendine örgütlenmiş ağ paradigmasını ikame ederek, çalışmanın doğasından çok ücretli çalışanların doğasını dönüştürdü” (Gorz, 2001, s.70).

Bilginin yalnızca kültürel değil, ekonomik bir sermaye olarak pazarda geçirdiği dönüşüm süreci de bu yeniliklerden referans alır ve onlara hatta kaynak sağlar. Her dönemde “*know-how*”a sahipliğin gücün değneği olagelmesine rağmen bilgi ve iktidar ilişkisi bu kez her dönemde olduğundan yoğundur. Yirminci yüzyılın ilk yarısında fordizmin görece istikrara sahip bilgi üretim süreçleri, ikinci yarısıyla yani postfordizmle birlikte daha da hızlanmış hem devamlılığın bir unsuru hem de artan ekonomizmin sonucu olarak toplumsalın neredeyse en tanımlayıcı ögesine dönüşmüştür: “Bilgi toplumu”. Artık bilgi tam anlamıyla piyasaya çıkmış, her düzeyde alınıp satılan “kilit bir meta”ya dönüşmüştür. Bu durumda bilginin üretilmesi kadar, esnek biçimde piyasaya uyarlanması, uygulamaya sokulması da önem kazanmıştır. Girişimcilik esnekliğin esas olduğu piyasa koşullarında ve kurumsal yapılarda risk unsurunu da yüklenerek rekabete dayalı bireyselleşme sürecini pekiştirir.

Bu çalışma kapsamında ele alınacak neoliberal politikaların kurumsal boyutu üniversitelerdir ve üniversiteler bu süreçte kendilerini bilginin piyasa ile uyumlandığı, bireysel değerlerin ve rekabetin esas alındığı bir “patent alma yarışı” içinde bulurlar (Harvey, 1999, s.183-184). Ancak ne bilginin üretim ve tüketim süreçleri ne de üniversiteleri piyasaya

dâhil eden gelişmeler yalnızca patent alma yarışı ile sınırlı değildir. Toplumsalın en temel alanlarından olan iş ve eğitim, esneklik politikalarını besler biçimde iç içe girmiştir ve bu iç içelikte işin baskın taraf olduğu aşikârdır: Eğitim giderek piyasa için'leşmektedir.

Çalışma, neoliberal dönemde kapitalizmin ulaştığı biçimin üniversiteler üzerinde yarattığı etkiyi tartışmaktadır. Tartışmanın merkezi, bir zihniyetin ve onun zuhuru olarak değerlendirilebilecek ekonomizmin “sosyal ve kültürel süreçleri nasıl etkilediği” olduğu kadar, bu etkinin “üniversitelerin ve eğitim sürecinin anlamlarını nasıl dönüştürdüğü”dür. Çalışma, sınırlarını belirlemek ve kuramı bir uygulama ile bütünleştirmek amacıyla bir örnek olay üzerinde şekillenmektedir. Bu örnek olay hem orkestrasyonu tarafımda derste gerçekleştirilen bir uygulamayı hem de üzerinde çalışmakta olduğum bu kuramsal metni belirlemektedir. Dolayısıyla bu çalışma bir bakıma düşünümsel bir sürece de işaret etmektedir. Örnek olay içindeki pozisyonum katılımcı gözlemci olmanın sınırlarını bir miktar aşmaktadır çünkü bu örnek olay tarafımda beş yıldır Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesinde yürütülmekte olan Medyada Etik Sorunlar adlı ders kapsamındaki “NeDeN?” başlıklı uygulamadır ve NeDeN? kuram ve uygulamanın sürekli birbirleri üzerine evrilmeleriyle anlaşılabilir bir *praksis* çabasıdır. Bu çalışmada uygulamanın üretim süreci ele alınacaktır. İletişim fakültesinde öğrenim gören yedinci dönem öğrencilerinin medya temsillerini iletişim etiği bağlamında biçim ve içerik açısından sorunsallaştırması ve melez bir mecrada onu yeniden üretmesinden oluşan bu üretim süreci dönem sonunda bir sergi ile sonuçlanarak, çapı küçük de olsa bir eleştiri ortamı yaratmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla ortaya çıkarılan ürün, alternatif bir mecradır. Yürütmekte olduğum ders (kuram+uygulama) ve bu çalışma (kuram) her şeyden önce ikinci bir praksis çabası, kuram ve uygulamanın iç içe döngüsü olarak değerlendirilebilir. Genel olarak, kuram ve uygulamanın bütünleştiği bu ders ve uygulaması üzerine yazılmakta olan bu metin üniversitelerin içinde buldukları piyasa koşullarına dayalı baskı ortamında eleştirel düşünmeyi diriltir gedikler açabilmenin imkânını sorgulamaktadır.

Neoliberal Politikaların Esnettiği Üniversiteler

Eğitim modern yaşamın temel organizasyonlarından birisidir ve iktidar için sivil inisiyatiflere bırakılmayacak denli stratejik öneme sahiptir. Antik Yunan'daki “universitas” geleneğini adıyla birlikte taşıdığını iddia eden modern üniversiteler “özerklik/özgürlük”

idealini uygulamaya geçirmekten çok, özellikle neoliberal dönemde bu ideali neredeyse bir marka sloganına dönüştürmüşlerdir. Oysa Henry A. Giroux'un deyişiyile "yüksek öğrenim bir şirket logosuna sığdırılmaz". Eleştirel pedagoji hakkında çalışmalarıyla dünya çapında gündem belirleme gücüne sahip olan Giroux (2007, s.63), Amerika Bileşik Devletleri'nde üniversitelerin içinden geçtikleri dönüşümü tartışırken, dönüşümün yerleşke içinde bulunmakla dahi anlaşılacak kadar açık olduğunu iddia eder.¹ Ona göre üniversiteler "artık yüksek öğretimle ilgilenmekten çok tescilli şirketlerin lisanslı vitrinlerine dönüşmeyi amaç edinmiş durumdadır". Üniversite başkanları CEO'lar olarak anılmakta ve bu kişiler üniversitelerin kaynaklarını arttırmayı, iş dünyası ile sıkı bağlantılar kurmayı iş edinmişlerdir. Ona göre bu sürecin doğal sonucu olarak akademik konuların değerlerini belirleyen de onların piyasadaki karşılıklarıdır.

Emek gücünün yeniden üretiminin kapitalist sistemde nasıl sağlandığı sorusunu Louis Althusser (2000, s.22-23) emek ve bilginin üretim süreçlerinin birbirlerinden ayrışmasıyla açıklar. Köle ya da serf "yerinde" öğrenirken, işçinin öğrenimi başka kurumlarda gerçekleşmektedir. Althusser bu sorunun peşi sıra "okulda ne öğretildiğini" sorar ve ona göre; okuma, yazma, sayma aslında üretim kademeleri içinde alacakları pozisyona göre (işçi, yönetici vd.) kişilere "know-how"lar öğretilmektedir. Tüm öğrenilenler temelde "toplumsal - teknik işbölümüne ve sınıf egemenliğinin yerleştirdiği düzenin kurallarına saygı"da birleştirilmektedir. "Başka bir söyleyişle, okul (fakat aynı zamanda Kilise gibi başka devlet kurumları, ya da ordu gibi başka devlet aygıtları da) bir sürü beceri öğretiyor, fakat bunu *yönetici ideolojiye boyun eğmeyi* ya da bu ideolojinin "pratiğinin egemenliğini sağlayan biçimlerde yapıyor".

Althusser'in emek gücünün ve dolayısıyla da ideolojinin yeniden üretim aracı olarak eğitime ilişkin saptamaları üniversiteleri de özellikle günümüz koşullarında yakından ilgilendirmektedir. Bu bağlamda rızanın da yeniden üretimine denk düşen eğitimin egemen ideolojiyi meşrulaştırma pratiğine verdiği hizmet kuşkusuz "hegemonya" kavramını eğitimin işlevi üzerinden yeniden düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Peter McLaren, Althusser'in iddialarına oldukça yakın bir duruşla hegemonya kavramının eğitim başta olmak üzere ideoloji, kurumlar ve bireyler arasındaki ilişkiyi nasıl belirlediğini tartışır:

¹ Metin içinde kullanılan örneklerdeki ulusal vurgu, referans alınan metne sadakatin bir göstergesi olarak okunmalı ancak sözü edilen örneklerin Türkiye'deki birçok üniversitenin de dâhil olduğu küresel çaplı bir meseleye işaret ettiği gözden kaçırılmamalıdır.

Hegemonya, aktif bir egemenlik kurma sürecinden çok, ast sınıfın kültür ve deneyimlerinin etik, politik ve ekonomik olarak baskın sınıf tarafından aktif biçimde yapılandırılmasıdır. Baskın kültür, ast grupların yaşama ve kendi kültürel sistem ve deneyimlerini anlamlandırma yollarını çerçeveleme yetisine sahiptir; başka bir ifadeyle, baskın kültür, referans terimleri (örn, görüntüleri hayaller, hikâyeler ve idealler) sağlayarak hem baskın hem de ast gruplar için hayal ve arzular üretebilir ve tüm bu olanlara karşı, bireylerin kendi yaşamlarını yaşamaları beklenir. Baskın kültür, ortak bir dünya görüşü sağlamak amacıyla işaretlerin, sembollerin ve temsillerin anlamlarını “tamir” etmeye çalışır, bunu yaparken de kitlesel medya organları ve okullar, hükümet kurumları ve devlet bürokrasisi gibi devlete ait araçları kullanarak, aslında sahip olduğu güç ve ayrıcalık ilişkilerini gizler. Bireyleri, görüş ve fikirlere daha önceden kararlaştırılmış şekilde karşılık vermeye şartlandıran “özne pozisyonuna oturtur. (2011, s. 301).

Devletin ve sermaye güçlerinin işbirliğinin daha da pekiştiği neoliberal dönemde birçok araştırmacı bu sürecin temel eğilimlerini belirlemeye ve dolayısıyla da yaşantılanan dönüşümün yol haritasını çıkarmaya çalışmıştır. Bu çalışmanın eksenini oluşturan üniversiteler ve bilgi üretim süreçlerindeki dönüşüm çerçevesinden bakıldığında neoliberal eğilimleri tanımlayan özelliklerden ilki, küreselleşme sürecinin iki yüzü olan coğrafi ve sektörel yayılımdır. Bu yayılmadan üniversiteler de nasiplerini almakta ve giderek işletme biçimli yönetilmektedirler. Kapitalizmin krizleri yalnızca ekonomik alanda değil, toplumsal ve hatta bireysel süreçlerde de etkili olmaktadır. Ancak yine kapitalizm bu krizleri aşabilmek üzere kişilere çözüm önerileri sunar ki bu önerilerin yolu yine medya ve eğitimden geçmektedir. Artık baskı hukuki ya da askeri alanlardan çok -daha önce tartışıldığı gibi, hegemonyayı pekiştirir biçimde- ekonomik süreçlerden gelmekte, zenginliğin yoğunlaşma sürecinin faturası çoğunluğa kesilmektedir. Bu süreçte kuşkusuz medya ve eğitim sürecinde sağlanan neoliberal öneri ve telkinlerle kişilerin nezdinde neoliberal ekonomik ilişkiler doğallaşmakta ve eş zamanlı olarak anti-kapitalist eylem ve aktivizmler marjinalleştirilmektedir (Hill, 2004, s.504-505). Sonuçta öğrenciler “müşteri” olarak konumlanırken, öğrenim görürken aldıkları dersler, krediler, yaptıkları stajlar ve projeler kültürel birikimlerinden çok, gelecekte onlara ekonomik fayda sağlayacak kişisel yatırımlarına dönüşür. Öğretim üyeleri ise aynı dönem birçok farklı dersi bir arada verme ve yayınlar üretme “zorunlulukları” dışında yürüttükleri danışmanlık ve çeşitli organizasyon görevleriyle hem idari personel açığını kapatırken hem de “kolaylaştırıcı” adı altında potansiyel işgücünün kalitesini arttırmak üzere öğrenciye hizmet verirler (Hill, 2004, s.509-510). Aslında Levidow bu sürecin işleyiş biçimindeki temel bir güçlüğe dikkat çeker; üniversiteler bir yandan devletin ve sermayenin ihtiyaçlarını adeta toplumun ihtiyaçları gibi göstermeye çalışır, öğrenim sürecinin piyasaya entegrasyonunu meşrulaştırmaya çalışırken; diğer yandan kendi kaynaklarındaki ters orantıya dayalı kısıtların üzerini örter. Bu ters orantı, bilgi toplumunun gereği olarak üniversitelerde öğrenci sayısının giderek artmasına rağmen

öğretim üyelerinin yaşantıladığı kaynak kısıtları etrafında şekillenir. Bu kısıt çoğu kez müfredatın standartlaştırılmasıyla çözülmeye çalışılır. Böylelikle bilgi ders kitabının sayfaları arasına sokuşturularak, tüketicisine, öğrenciye satılır. Bilginin üniversitedeki üretmeden çok, çoğaltmaya dayalı serüveni web stoklarında (FTP vd.), fotokopicilerde ve ozalitçilerde yazılır. Derslerse bu müfredatın çerçevesinde belirlenir. Öğrencinin müşteriye, öğretim üyesinin denetçiye, hatta her ikisinin de girişimciye dönüştüğü bu süreci Levidow (2002, s.1), Slaughter ve Leslie'den (1997) ödünç aldığı “akademik kapitalizm” kavramı ekseninde anlamaya çalışır. Özellikle neoliberal dönemin kendisini alenen ilan ettiği seksenlerle birlikte bir üniversiteden mezun olmak istihdamlaştırılabilirlikle eşitir, bir sermayedir ve şirketlerin “insan kaynakları” departmanlarında değer biçilir.

Fordist dönemin kitleleşmiş katı biçimlerden arınmış postfordizmin bireyselleşmeye dayalı esnek üretim süreçlerinin kültürel ortama sirayet ettiği noktalardan biri de yeni eğitim felsefesidir. Althusser'in sözünü ettiği “üretim içinde eğitim” geleneğinden uzaklaşmış olmanın günahını modern eğitim kendisi giderek geliştirdiği biçimiyle geleneksel konular yerine yetkinlik ve beceri kazanılması sağlayacak programlarla, didaktik öğretim metotları yerine proje temelli ve problem çözmeye yönelik pedagojik ortamın oluşturulmasıyla, metalaşan öğrenim sürecinin tüketicileri olan öğrencilerle imzalanan çeşitli sözleşmelerle [yönetim kademelerinde biçimlendirilmiş ders izlenceleri (*syllabus*) buna iyi bir örnek teşkil etmektedir] öğrenciyi taraf olarak konumlandırarak; iş dünyası ile sürekli gelişmeye yazgılı ilişkiler için oryantasyonla; bilgi toplumunun bir gereği olarak bilgisayar ve teknolojik okuryazarlığa yapılan vurguyla ve son olarak yaşam boyu öğrenmeyi neredeyse bir güdüye dönüştürmek suretiyle çıkarır. (Robins ve Webster, 1999, s.172-173).

Praksis: Kuram ve Uygulamanın Radikal Etkileşimi

Emek ve bilginin modernleşme sürecinde birbirinden uzaklaşmış olması sorununun üstesinden gelmek üzere sermaye, üniversitenin ideal yapısal bir niteliği olan “özerkliği”e zarar verecek biçimde iş ve eğitimi iç içeleştirmeye çalışır. Bunu da “dayatma” ve hatta verdiği fon ve burslarla, vaat ettiği kâr, başarı ve istihdamla “ayartma” biçimleri geliştirir. Giroux (2007, s.64-69) da meseleyi tıpkı bu çalışmada vurgulanan iç içe geçişler ve ayrışmalar üzerinden tartışır: Postfordist dönemde üretim ve tüketim süreçlerinin iç içe geçişine paralel biçimde demokratik değerlerle piyasa menfaatleri arasındaki mesafe kısalmış,

eğitim ve meslek öğrenimi arasındaki dengenin bozulması (neoliberal politikalarının eğitimin ağırlıkla “üretim için” düzenlenmesine yönelik aldığı tedbir olarak değerlendirilmelidir) ve kolektif tercihlerle belirlenen yurttaşlık kimliğinin yerini bireyselleşme sürecinin pop değerlerini köpürten tüketimin alışıyla tasvir eder. Ona göre bildik tanımların böylesine iç içe geçtiği ya da istila edildiği müphemliğin egemenliğinde kamusallıkla tanımlanabilirler, bireyselliğin kıskacına sokulmakta böylelikle bireysel kaygılar piyasanın köktencililiği beslenmektedir.

Tam da bu noktada bu çalışmanın dilinde farklı ve tercihli bir kullanıma geçmek zamanıdır. Eğitim ve iş arasındaki ilişkinin eleştirisini baskın eğilimin (eğitimi mesleki eğitimle bir tutmak) tersine, terminolojiyi düşünme geleneğinin içine çekerek “kuram” ve “uygulama” kavramları yani “*praksis*” üzerinden tartışmak gereklidir. Ancak *praksis* tartışmasına geçmeden önce neoliberal beklentinin gündelik yaşamdaki karşılığına bakmalıdır. Kuşkusuz piyasa ve üniversitenin birbirlerine bu denli yaklaşmış olmalarının açık nedenleri vardır. Bunlardan en sık tekrar edileni, kuram ve uygulama arasında kapanması mümkün görünmeyen uçurumdur. Akademisyenlerin her daim fildişi kulelerinden toplumsalın çeşitli alanlarına ancak belli bağlamlardan bakabildikleri, bu bakışın gerçekte yani sektörel durumla örtüşmediği gibi, gerçekten fersah fersah uzaklaşmaya neden olduğu biçimli “suçlamalar” yer almaktadır. Bu suçlamalar piyasanın üniversiteye, üniversite yönetiminin de piyasaya yakınlaşmasını meşrulaştırıcı nedenlerdendir. Oysa neredeyse zanaatın geçmişte yaşam biçimine dönüşmüş üretim süreci geri çağrılarak, benzer üretim ortamı sermayenin lehine işçi-kuluçka makinesine dönüşmüş üniversitelerde sağlanmalı ve eğitim piyasanın koşullarına ve taleplerine göre yeniden tasarlanmalıdır. Zaten öğrenci/tüketici/potansiyel işçi için de başarının yolu bu tasarımdan aldığı paydan geçmektedir. Gelecekte tabi olacağı yaşamın temel değerleri ve motivasyonları eğitim sürecinde ona öğretilmelidir.

Anlaşılması elzemdir ki üniversite eğitiminde, özellikle de sosyal bilimler alanında kuramın uygulamaya, uygulamanın da kurama dönüşme gerekliliğinin birincil nedeni piyasaya fayda sağlamak değerdir. Diğer bir deyişle, öğrencinin bilgiyi deneyimlemesi, onu farklı bir bağlamda yeniden üretebilmesindeki amaç kâr değer, *praksis*'tir. Öğrenme süreci kuramdan uygulamaya, uygulamadan kurama sağlanan döngü ile tamamlanır. Uygulamanın her zaman nesnel bir ürüne karşılık gelmesi gerekmez. Kimi zaman kuramsal bilginin

yaşamdaki karşılığını bulmak kimi zamansa kuramsal bilgiden hareketle yeni sorular üretebilmek de uygulama çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Üniversitelerin toplumsal gündemlerle ilişkili konularda araştırma yapma, eleştirel angajmana sahip öğrenciler yetiştirme, kamusal yararı pratikleştirme ve akademik bilgiyi yeni teknolojilerin gelişimi için kullanma gibi yaşamsal rolleri vardır; eğer iş dünyasının akademiyle kuracağı olumlu bir ilişki biçiminin nasıl olabileceği sorusuna yanıt arıyorsak yanıt işte bu temelde verilmelidir (Giroux, 2009, 35).

Bazen de alanlararası işbirliği kurulur, kuram ve uygulama örtüşür: Örneğin felsefe bölümünde tartışılan bir kavramın sinema bölümünde sanatın dili ile ifade edilmesi gibi. “Bu anlamıyla pedagoji yalnızca öğrencilerin kendi hayatlarını ve dünyayı etkileyen sorunlar hakkında düşünme biçimlerini değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda onları dünyada var olmak ve ona bir politika, güç ve adalet sorunu olarak dâhil olmak için elverişli anlar yakalamaları konusunda teşvik eder” (Giroux, 2007, 94-95).

Praksis’in tam olarak nasıl bir kuram-uygulama/eylem bütünlüğüne denk düştüğünü kavrayabilmek için Aristoteles’e dönmek gerekir. Aristoteles epistemeyi alt bölümlerine ayırırken “insana ait her türden eylem”i *praxis*, kuramsal bilgiyi *theoria*, “bir şeyin üretimini, bir şeyi en iyi nasıl yapacağını bilmeyi (yaratıcı üretimi) *poesis* başlıkları altında gruplamıştır. Buna göre bilgiyi de üç grupta toplamıştır: “Hakikate ulaşmaya çalışan “teorik bilgi”, bir şeyin üretimi ya da yaratılmasıyla uğraşan “poietik bilgi”; ve son olarak, yapıp etmelerimizle, eylemle ilgili “pratik bilgi”. Onun için pratik bilginin de alt bölümleri vardır (etik, politik ve ekonomik) ve *praxis*’i Aristoteles “*theoria* ile *poiesis*’e karşıtlık oluşturacak şekilde, ahlaki ve siyasi bir duruşu ya da tavrı da içeren insan etkinliğini nitelemek için kullanmaktadır”. *Praxis*’e ilişkin diğer iki önemli durak Immanuel Kant ve Karl Marx’tır. Kant *praxis*’i iki anlamda ele alır: ilki “teorinin uygulanması”, ikinci ve daha önemli olan ise “insanın etik açıdan anlamlı davranışı olarak *praxis*”tir. Ona göre *praxis* “‘olan’a karşıt biçimde ‘olması gereken’ hakkında akıl yürütmenin, yani pratik aklın alanındadır”. Marx ile birlikteyse *praxis* devrimci çabayla bağlantılanır ve diyalektiğin izi bu hedefle sürülür (Felsefe Sözlüğü - “praksis”, 2002, s.1182-1183). Bu çerçeveden bakıldığında da çalışmada iddia edilen “üretim içinde eğitim” olgusunun sermayenin neoliberal çıkarları çerçevesinde diriltilmeye çalışıldığı söylenebilir. Üniversitelerden giderek yabancılaşmanın esasını oluşturduğu, anlamı deforme olmuş bir *poiesis* kitlesi üretmesi beklenmektedir ki bu üretim biçimi zanaat tanımı içine de giremez.

Sivil bir ideal olarak eğitime bu açıdan bakmak; eğitimcileri hem öğretmen hem de akademisyen olarak görmek ve öğrencilere yönetilmekten ziyade yönetmeyi öğrenmeleri, hayal güçlerinin

sınırlarını aşmaları ve demokratik bir sosyal düzen vaadini ileriye taşımaları için gerekli bilgiyi sunmak anlamı taşır. Eğitimi demokratik bir çaba olarak ele almak; yüksek öğrenimin bir yatırım fırsatından, yurttaşlığın tüketimden, öğrenmenin bir işe hazırlanmaktan ve demokrasinin yerel bir mağazada seçim yapmaktan fazlasını ifade ettiğini kabul etmekle başlar” (Giroux, 2007, 65).

Paulo Freire pedagoji alanında öncü olarak kabul edilen çalışmasında özgürleşmenin şimdiye dek söylenenin tersine ne verilen bir armağan ne de kazanılması gereken bir hak olduğunu çünkü kat edilmesi gereken bir “süreç” olduğunu iddia eder. Bunun yolu da siyasetle iç içe gördüğü eğitimden geçmektedir. Freire (2003, s.50) “bankacı eğitim modeli”ni karşı olduğu egemen eğitim ideolojisini eleştirmek üzere kullanır. Monolog üzerine kurulu olan bu modelde bilgi bir armağan olarak öğrenciye adeta bahşedilir ve bu durumda öğrencinin konumlanması edilgendir. Banka modelinde hesaba para yatırma ve günü geldiğinde çekme ile bilginin istiflenme süreci arasında metaforik bir ilişki kuran Freire (2003, s.64-65), bu edilgen duruma karşıt bir kavramdan “*conscientizaçao*”dan (eleştirel bilinç) seslenir. *Conscientizaçao* diyaloga dayalı bir iletişim sürecini hem gerektirir hem de yeniden üretir. Dolayısıyla bu bilinçle “insani bir olgu” olarak tanımladığı diyalogu praksis düşüncesiyle örtüştürür. Ona göre diyalogu mümkün kılan sözün içindeki iki boyuttur: “Düşünme” ve “eylem”. Bu iki boyut arasındaki etkileşimde birindeki hasar, diğerini de doğrudan etkiler. Hatta daha da öteye giderek “... bir praksis olmayan hiçbir söz yoktur. Bu yüzden, gerçek bir söz söylemek, dünyayı değiştirmektir” diyecek kadar birbirleriyle örtüştürür. Ona göre sözü eylemden ya da eylemi sözden ayırmak lafzanlığa ya da boş bir aktivizme neden olur. Freire’den hareketle praksisin temeli kuram ve uygulamanın iç içeliği diyalogla sıvandıği söylenebilir. Eleştirel bilince sahip olan öğrenci konumunu edilgenlikten etkin olmaya taşır. Böylelikle bütünlüklü düşünme ve eyleme olanağına sahip olurken, ona biçilen “tüketici” kimliğini de kırmış olur.

Ezilenler ancak ezenleri keşfettikleri ve özgürleşme için örgütlü mücadeleye girdikleri zaman kendilerine inanmaya başlarlar. Bu keşif sadece düşünce düzeyinde olmaz, eylemi içermelidir. Öte yandan da salt eylemcilikle sınırlı kalmaz, ciddi şekilde düşünme etkinliği gerektirir. Ancak bu koşullar yerine geldiğinde buna praksis denebilir (Freire, 2003, s.43).

Praksisi Hedefleyen Bir Uygulama: “NeDeN?”

“NeDeN?” yazılışından da anlaşılacağı üzere sessiz olanların (öğrenci/katılımcıların) yüksek sesle, sesli olanın (öğretim üyesi) ise “kısıık” sesle konuştuğu, sınıf ortamında yürütülen ve temelde diyaloga dayalı bir uygulamadır. Bir dönemlik Medyada Etik Sorunlar dersinin on dört haftalık süresinin ilk yedi haftasında etik, iletişim alanının meslek etik kuralları,

medyada temsil biçimleri ve bu biçimlerin kültürel, ekonomik bağlamları üzerine çeşitli kavram ve kuramlar farklı bakış açılarını da içerecek biçimde öğretim üyesi tarafından anlatılır. Anlatıma dayalı bu yedi haftada konular katılımcıların araştırdıkları örneklerle çeşitlendirilir.

Dersin son yedi haftasında ise önceden kuramsal hazırlığı diğer bir deyişle egzersizi yapılmış olan uygulama, “NeDeN?” için çalışmaya başlanır. En başından söylemek gerekir ki bu uygulamanın giderleri ne herhangi bir şirketin sponsorluğuyla ne de üniversite yönetimince; sınıf içindeki ortaklaşalıkla karşılanır. Üretim aşamasındaki bu durum sergileme süreci için de geçerlidir. Uygulama davet aldığı üniversitelerin “halka açık” salonlarında sergilenir.

Kaynak: www. medyaalternatif.com (2010)

Bu çalışmada uygulamanın üretim süreci konu edilmektedir. Kuram ve uygulamayı örtüşürerek mütevazı bir praksis arayışı olarak tanımlanabilecek bu uygulama “olan” ve “olması gereken” geriliminde yürütülür. Bu iki durak arasındaki fark katılımcıları etik soruna götürür. Öncelikle sorular sorarak başlanan eleştiri sürecine bir süre sonra yorum da eklenir. Böylece medya ürünlerinin niyeti ve hedefi sorgulanır. NeDeN? uygulamasına konu olan medya ürünlerinin yelpazesi haberden reklâma, karikatürden dijital oyunlara, web sitelerinden kampanyalara dek açılmaktadır. İçerik ise o yıl yaşanan ve ses getiren olayların medyada nasıl temsil edildiklerinden tarihi olaylara, insan haklarından üretim ilişkilerine, toplumsal cinsiyete ilişkin sorunlardan mizaha, küreselleşmeden muhafazakârlaşmaya medyada yeniden üretilen

birçok güncel konuyu kapsar. Ayrıca her yıl katılımcı grubun yenilediği bir manifestoyla uygulamanın duruşu ve amacı genel olarak ifade edilir:

NeDeN?

- çünkü etik, düşünmeye çerçeve oluşturmalı!
- çünkü düşünce eylemine hizmet etmeli!
- çünkü “NeDeN” tersten yazılınca da aynı!
- çünkü sonuçlar evreninde sıkışıp kalmadık!
- çünkü verili cevaplar bize yetmiyor!
- çünkü hâlâ sorularımız var!
- çünkü sorgulamaktan korkmuyoruz!
- çünkü sorunları görebiliyoruz!
- çünkü gördüklerimizden sorumluyuz!
- çünkü akıl “herkes” ve “iyi” içindir!
- çünkü aklımızın içinde vicdan da var!

ÇÜNKÜ BİZ VARIZ!

Uygulama ideal karşılıklı konuşma yani diyalog ortamında gerçekleşir. Tersine akan bir süreçle medyada yayınlanmış görsellerin/temsillerin sorunsallaştırılarak yeni bir mecra ve temsil biçiminin üretimi söz konusudur. Katılımcı tarafından iletişim etiği çerçevesinde sorunsallaştırmaya uygun olarak seçilen görsel “neden” kelimesi ile başlayan bir soru cümlesi kurulur. Aslında bu bir soru cümlesi olmaktan çok, görselin onu yeniden üreten katılımcı tarafından nasıl eleştirildiğine dair bir yorum cümlesidir. Bu yorumun soru formatında ifade edilişi uygulama çerçevesinde üretilen ürünlere bakanın da kendisini konu üzerinde düşünme, eleştiriyi üreten bu sürece katılımını güçlendirmektedir. Bu uygulamanın içeriği kadar biçimi de melezdir. Medyadan edinilen görseller 35x50cm fotoblok üzerine, görsel/ler ve bir cümle ile yeniden üretilir. Böylelikle uygulama küçük çaplı da olsa alternatif bir mecra oluşturma çabasına örnek teşkil eder.

Kaynak: www. medyaalternatif.com ve 4 Aralık 2011 Cumhuriyet PAZAR (2011)

Her yıl yüzün üzerinde katılımcıyla iki şubede yürütülen bu ders katılımcının kuram ve uygulama arasındaki köprüyü oluşturma, eleştiri üretme ve bu eleştiriye ifade etme olanağı sağlar. Sergilendiği üniversitelerde de ilgi gören uygulama bu yıldan itibaren farklı üniversitelerde öğrenim gören katılımcıları da içine alarak etki alanını genişletmeyi hedeflemektedir. Bu yataylık niteliğinin yanında proje her geçen yıl dikey bir gelişme de göstermektedir. Her yıl üretilen yüzün üzerindeki ürün aynı zamanda o yıl gerçekleşen ve medyada temsil edilen toplumsal, kültürel, ekonomik olayların da kaydını tutma imkânı vermektedir. Dolayısıyla aynı yıla ilişkin ürünlerin toplamı bu bağlamda toplumsal belleği üreten alternatif bir mecra sunmaktadır.

Kaynak: www.myspace.com/jjbickham (2011)

Uygulamanın ders içinde yürütülüş biçimi katılımcıları eksene koyar. Her bir ürün aynı zamanda derste tüm katılımcıların dâhil olduğu tartışmanın konusu olmalıdır. Derse ilişkin değerlendirme de bu yoldan yapılır. 100 Tam puan üzerinden yapılan değerlendirmenin yarısı katılımcıların bireysel işlerine bağlı iken, yarısı da diğer katılımcıların ürünlerine yaptıkları katkıdan alınır. Dolayısıyla her katılımcı diğerinin üretiminden sorumludur ve katkı yapmak zorunludur. “NeDeN?” çapı küçük ancak sözü büyük olma iddiası taşıyan bir uygulamadır. Gücünü katılımcılardan alır. Bilginin sermayenin devir zamanını hızlandırmak üzere tüketildiği, üniversitenin ise istihdam kuluçkasına dönüştüğü neoliberal dönemde dersliğin sınırlarını kıran, onun steril ve hiyerarşiye dayalı ortamını bozan bir uygulamadır. Diğer yandan bilgi ve emek ilişkisini yeniden, iş ve eğitim ilişkisini konu dahi etmeden yeniden kurabilme imkânı taşır.

www.erkanhirik.com/medya-ve-bakis-acisi (2012)

İletişim etiğini kuramlar, mecralar ve ürünler üzerinden konu edinen Medyada Etik Sorunlar dersinde farklı bakış açıları, yorumlar, sorular herhangi bir sansür ya da hiyerarşi engeliyle karşılaşmadan paylaşılır. Bilginin üretim, dolaşım ve kullanım sürecini piyasanın gereksinimlerine değil, aktif öğrenme sürecine göre düzenleme çabası olarak görülebilecek “NeDeN?” bu dersin uygulaması olarak tam da Freire’nin sözünü ettiği diyalog ortamında ortaya çıkan söz’le anlaşılabilir. Her ürün aslında bir söz söyleme çabasına denk düşer ki bu söz de praksisin doğasına uygun olarak “düşünme” ve “eylem”i içinde barındırır.

Sonuç

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında esnekleşen üretim biçimi ve ilişkileri, yüzyılın son çeyreğinde neoliberal politikalarla yaygınlaşmış ve küresel dönüşüm sürecinin kalk borusu üflenmiştir. Fordizmin katı ve kitlesel üretim sürecinden postfordizmin akışkan ve esneklik mottosuyla şekillenmiş yüksek bilgi ve teknolojinin kullanıldığı üretim süreçlerine geçiş bu dönüşümü tanımlamaktadır. Bu süreçte üretimin biçimi kadar, tüketimin yeni örgütlenişi ve

işçilere üretim sürecinde biçilen “esnek” rol, fordizmin rutinleşmiş kalıplarının kırılmasını gerektirmiş ve başta ekonomi olmak üzere tüm toplumsal süreçlere akışkanlığı getirmiştir.

Postfordizmle birlikte alenen bir meta olarak piyasaya çıkan ve üretim süreçlerine esnekliği arttırmak üzere uygulanan bilginin de üretim, dolaşım ve kullanım biçimleri dönüşmüştür. Bu dönüşümle üniversitelerin neoliberal politikalarca belirlenen yeni yapılanma biçimleri yeniden yapılanmaya başlamıştır. Artık iş ve eğitim iç içe geçmiş, hatta eğitim iş için’leşmiştir. Üniversiteler şirket biçimli yönetimleriyle sermayenin taleplerine göre düzenlenirken; öğretim üyeleri ders yükleri, yayın zorunlulukları (“*publish or perish*”), danışmanlık ve çeşitli tanıtım organizasyonlarındaki görevleriyle bilginin üretiminden çok, kör bir dolaşım sürecinde ancak “kolaylaştırıcı” olarak tanımlanabilirler. Öğrenci cephesinde de durum pek iç açıcı değildir. Bilginin bu kör dolaşım sürecinin tüketicileri olarak öğrenciler gelecekte sahip olmak istedikleri meslek için öğrenim sürecinde kendilerine “para eden” yatırımlar yaparlar. Bu durum aslında öğrencileri Freire’nin (2003) eleştirmek üzere sözünü ettiği “bankacı eğitim modelini” kendilerine uygulamalarından başka bir şey değildir.

Oysa ne üniversite ne de bilgi pazar için var olmamalı ve “özerkliği”nden ödün vermemelidir. Sermayenin taşeronu gereksiz ve bir kamu kurumu olarak üniversitenin neoliberal politikalara adaptasyon sürecini tersine çevirecek yöntemler geliştirmek ve bunları uygulamaya dönüştürmek eğitim ve praksis ilişkisini yeniden inşa etmek bakımından elzemdir. Bu çalışmada örnek olay olarak seçilen “NeDeN?” projesi iletişim etiği açısından bu adaptasyon sürecinde açılmaya çalışılan bir gedik olarak değerlendirilebilir. Kuram ve uygulamanın iç içe geçtiği, diyalog ortamının söz üretmek üzere oluşturulduğu ve sözün de düşünce ve eylemi bir arada barındırdığı (Freire, 2003) bir ortam yaratan “NeDeN?” sermaye koşullarında “beş para etmez” bir uygulamadır. Ancak pedagojik açıdan öğrencinin anlatım, tartışma ve uygulama süreçlerini iç içe deneyimlediği bu uygulamayla hedeflenen, alternatif bilgi ve deneyim üretme alanları yaratmak ve öğrencinin kendisini demokratik bir ortamda ifade etmesini sağlamaktır. Diğer yandan tarafımca yürütülen bir dersin uygulaması olarak “NeDeN?” burada sonlandırdığım kuramsal çalışmanın örnek olayı olmakla öğretim üyesi ve uygulamanın yürütücüsü olarak benim için düşünümsel bir düşünme alanı yaratmaya imkân tanımaktadır.

Kaynaklar

- Althusser, L. (2000). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Freire, P. (2003). *Ezilenlerin Pedagojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giroux, H.A. (2007). *Eleştirel Pedagoji ve Neoliberalizm*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Giroux, H.A. (2009). "Tutsak Alınmış Üniversiteler". Henry A. Giroux ile Röportaj. Scott Jaschik. *Eleştirel Pedagoji Söyleşileri* içinde. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Gorz, A. (2001). *Yaşadığımız Sefalet*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Güçlü, A. vd. (2002). *Felsefe Sözlüğü*. "praksis". Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Harvey, D. (1999). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hill, D. (2004). "Books, Banks and Bullets: controlling our minds –the global Project of imperialistic and militaristic neo-liberalism and its effects on education policy". Policy Futures in Education. Volume 2. Numbers 3&4.
http://www.worlds.co.uk/pdf/validate.asp?j=pfie&vol=2&issue=3&year=2004&article=6_hill_pfie_2_3-4_web
- Levidow, L. (2002). "Marketizing higher education: neoliberal strategies and counter-strategies. The Virtual University? *Knowledge, Markets and Management* içinde. Kevin Robins and Frank Webster (ed.). Oxford: Oxford University Press.
<http://www.oup.com/uk/catalogue/?ci=9780199245574>
- Marx, K. (1976). *Kapital Ekonomi Politikinin Eleştirisi Cilt II*. Ankara: Sol Yayınları.
- McLaren, P. (2011). *Eleştirel Pedagojiye Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Robins, K. ve F. Webster (1999). *Times of Technoculture*. London: Routledge.
- Slaughter, S. ve L.L. Leslie (1997). *Academic Capitalism: Politics, Policies and the Entrepreneurial University*. Baltimore: John Hopkins University Press.